

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ – ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΥΠ.ΠΟ.Α. – ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΡΕΘΥΜΝΟΥ

ΑΡΧΑΙΟ ΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΟ ΚΡΗΤΗΣ

Πρακτικά της 3ης Συνάντησης
Ρέθυμνο, 5-8 Δεκεμβρίου 2013

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΠΑΥΛΙΝΑ ΚΑΡΑΝΑΣΤΑΣΗ - ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΤΖΙΓΚΟΥΝΑΚΗ
ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΤΣΙΓΩΝΑΚΗ

ΤΟΜΟΣ Β΄: ΧΑΝΙΑ – ΡΕΘΥΜΝΟ – ΛΑΣΙΘΙ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ
ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΡΕΘΥΜΝΟΥ

ΡΕΘΥΜΝΟ 2015

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ – ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΥΠ.ΠΟ.Α. – ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΡΕΘΥΜΝΟΥ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΟ ΚΡΗΤΗΣ 3

*Πρακτικά της 3ης Συνάντησης
Ρέθυμνο, 5-8 Δεκεμβρίου 2013*

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΠΑΥΛΙΝΑ ΚΑΡΑΝΑΣΤΑΣΗ
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΤΖΙΓΚΟΥΝΑΚΗ
ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΤΣΙΓΩΝΑΚΗ

ΤΟΜΟΣ Β'

ΧΑΝΙΑ – ΡΕΘΥΜΝΟ – ΛΑΣΙΘΙ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ
ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΡΕΘΥΜΝΟΥ

ΡΕΘΥΜΝΟ 2015

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΟ ΚΡΗΤΗΣ 3

*Πρακτικά της 3ης Συνάντησης,
Ρέθυμνο, 5-8 Δεκεμβρίου 2013*

ARCHAEOLOGICAL WORK IN CRETE 3

*Proceedings of the 3rd Meeting
Rethymnon, 5-8 December 2013*

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Παυλίνα Καραναστάση
Αναστασία Τζιγκουνάκη
Χριστίνα Τσιγωνάκη

EDITING
Pavlina Karanastasi
Anastasia Tzigounaki
Christina Tsigonaki

Τόμος Β' - Volume B
ISBN (vol.) : 978-618-82325-1-8
ISBN (set) : 978-618-82325-0-1

ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ, ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ & ΕΚΔΟΣΗΣ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ
Νικολέττα Πύρρου

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ & ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ
Κωστής Ψυχογιός (*k.pezanos@gmail.com*)

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ
Κωνσταντίνος Ανδρώνης
(*constantinos.alpha@gmail.com*)

ΕΚΤΥΠΩΣΗ & ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ
ΚΑΣΙΜΑΤΗΣ Α.Ε. - Γραφικές Τέχνες
Μουρνιές Χανίων, ΤΚ 73300
(*taloskass@otenet.gr*)

Η ΕΚΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ Β' ΤΟΜΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΘΗΚΕ
ΑΠΟ ΤΟ ΚΛΗΡΟΔΟΤΗΜΑ ΙΩΑΝΝΑΣ ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗ
ΣΤΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ

- © 2015 Εκδόσεις Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Κρήτης,
Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού - Εφορεία Αρχαιοτήτων Ρεθύμνου,
και οι συγγραφείς
- © 2015 Faculty of Letters Publications, University of Crete,
Ministry of Culture and Sports - Ephorate of Antiquities of Rethymnon,
and the contributors
e-mail: dean@phl.uoc.gr
<http://www.phl.uoc.gr>

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ – CONTENTS

ΠΑΥΛΙΝΑ ΚΑΡΑΝΑΣΤΑΣΗ – ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΤΖΙΓΚΟΥΝΑΚΗ – ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΤΣΙΓΩΝΑΚΗ <i>Προλογικό σημείωμα</i>	15
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ – LIST OF CONTRIBUTORS	17
ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ – ABBREVIATIONS	24
1. ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΧΑΝΙΩΝ – REGIONAL UNIT OF CHANIA	
<i>Προϊστορική περίοδος – Prehistoric Era</i>	
ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΟΠΑΚΑ & ΕΥΘΥΜΗΣ ΘΕΟΥ <i>Νεολιθικά από τη Γαύδο</i>	31
<i>Neolithic from Gaudos</i>	48
ΕΥΤΥΧΙΑ ΠΡΩΤΟΠΑΠΑΔΑΚΗ <i>Ένας θαλαμοειδής λαξευτός τάφος από την ΥΜ ΙΙΙ Νεκρόπολη των Χανίων. Η περίπτωση μιας ΥΜ ΙΙΙΓ ταφής – Πρώτη ανακοίνωση</i>	49
<i>A chamber tomb from the LM III cemetery of Chania.</i>	
<i>The case of a late LM IIIc burial – Preliminary report</i>	58
<i>Γεωμετρική έως και ρωμαϊκή περίοδος – Geometric to Roman Era</i>	
ΕΥΘΥΜΙΑ ΚΑΤΑΚΗ <i>Εθνικό Στάδιο Χανίων: Δοκιμαστική ανασκαφική έρευνα 2011-2012</i>	59
<i>National Stadium of Chania: Trial excavation 2011-2012</i>	69
ΧΡΥΣΗ ΜΠΟΥΡΜΠΟΥ <i>Η μελέτη του ανθρωπολογικού υλικού από τη δοκιμαστική τομή στο νότιο τμήμα του Εθνικού Σταδίου Χανίων: Μια πρώτη προσέγγιση</i>	71
<i>The study of the human skeletal remains excavated from the south trench at the National Stadium of Chania: A first approach</i>	76

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΤΣΙΓΚΟΥ	
<i>Ανασκαφή στην Κυδωνία των ιστορικών χρόνων</i>	77
<i>Excavation in Kydonia of the Historical times</i>	86
ΣΟΦΙΑ ΠΡΕΒΕ	
<i>Ανασκαφή στη Νεκρόπολη της αρχαίας Κυδωνίας</i>	87
<i>Excavation in the Cemetery of ancient Kydonia</i>	96
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΤΖΙΓΚΟΥΝΑΚΗ, ΒΑΝΝΑ ΝΙΝΙΟΥ-ΚΙΝΔΕΛΗ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΜΠΙΝΑΚΗ, ΛΟΥΚΙΑ ΦΛΕΒΑΡΗ, ΕΛΕΝΗ ΧΑΤΖΗΔΑΚΗ, ΝΙΚΟΣ ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ, ΔΩΡΑ ΜΑΓΓΑΝΑ, ΑΜΑΛΙΑ ΜΠΟΥΝΤΡΟΓΙΑΝΝΗ, ΑΛΕΞΙΑ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑΚΗ & ΧΡΥΣΟΥΛΑ ΛΙΓΓΕΡΙΑΟΥ	
<i>Ανάδειξη της κύριας εισόδου της Απτέρας</i>	97
<i>The revelation of the main gate of Aptera</i>	102
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΤΖΙΓΚΟΥΝΑΚΗ, ΒΑΝΝΑ ΝΙΝΙΟΥ-ΚΙΝΔΕΛΗ, ΛΟΥΚΙΑ ΦΛΕΒΑΡΗ, ΕΛΕΝΗ ΧΑΤΖΗΔΑΚΗ, ΝΙΚΟΣ ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ, ΑΝΝΑ ΒΑΣΙΛΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΑΡΑΔΗΜΟΣ, ΕΙΡΗΝΗ ΧΡΥΣΑΝΘΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΑ ΛΥΤΡΑ, ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΑΝΕΛΛΑΚΗΣ & ΑΜΑΛΙΑ ΜΠΟΥΝΤΡΟΓΙΑΝΝΗ	
<i>Οι πρώτες εργασίες για την αποκατάσταση του αρχαίου θεάτρου της Απτέρας</i>	103
<i>Initial works on the restoration of the ancient theatre of Aptera</i>	108
ΛΟΥΚΙΑ ΦΛΕΒΑΡΗ	
<i>Μήτρες μολυβδίδων και μολυβδίδες από την κύρια είσοδο της Απτέρας</i>	109
<i>Sling moulds and lead slingshots from the main entrance of Aptera</i>	114
ΜΑΡΙΑ ΣΚΟΡΔΟΥ	
<i>Θέση Σγούρνες Άνω Κουνουπίτσας Κισάμου: Νέα αρχαιολογική θέση. Μια πρώτη προσέγγιση ενός άγνωστου νεκροταφείου των ιστορικών χρόνων</i>	115
<i>Sgournes - Ano Kounoupitsa, Kisamos: New archaeological site. Approach to an unknown cemetery of Historical times</i>	126
ΕΛΠΙΔΑ ΧΑΤΖΗΔΑΚΗ	
<i>Πρόσφατα ευρήματα στο λιμάνι της αρχαίας Φαλάσαρνας</i>	127
<i>Recent finds from the harbor of ancient Phalasarna</i>	134

ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ ΜΑΡΚΟΥΛΑΚΗ & ΔΗΜΗΤΡΑ ΓΟΥΛΑ

*Ανασκαφικές έρευνες και αποτελέσματα
στο πλαίσιο του έργου «Στερέωση - ανάκτηση
επιλεγμένων πύργων των ελληνοσικκών τειχών
της αρχαίας Πολυρρήνιας ν. Χανίων»* 135

*Archaeological research conducted during the recovery
of two selected towers and Hellenistic fortification walls
of the city of Polyrrhenia in Western Crete* 145

ΓΙΑΝΝΗΣ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΑΚΟΣ

*Στερέωση - ανάκτηση επιλεγμένων πύργων
των ελληνοσικκών τειχών της αρχαίας Πολυρρήνιας
ν. Χανίων* 147

*Consolidation and completion of selected towers
at the Hellenistic fortification of Polyrrhenia, Chania* 154

ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ ΠΑΤΕΡΑΚΗΣ

*Ωστική ανασκαφή οικοπέδου Σαμπάκη-Ανδρέου
στο Καστέλι Κισάμου (2007-2013)* 155

Rescue excavations at Sampsakis-Andreou plot, Kisamos 163

Βυζαντινή έως και νεότερη περίοδος - Byzantine to Modern Era

ΘΑΝΑΣΗΣ ΜΑΪΛΗΣ

*Νεότερα στοιχεία για τον ναό της Μεταμόρφωσης
στα Μεσκλά Κυδωνίας* 165

*New evidence concerning the church
of the Transfiguration of Christ at Meskla* 175

ΚΩΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΨΑΡΑΚΗΣ

*Αποκατάσταση του ναού της Παναγίας Μυρτιδιώτισσας
στα Τζεβρεμιανά Καντάνου και παρουσίαση
του τοιχογραφικού διακόσμου* 177

*Restoration of the church of Panagia Myrtidiotissa
(Our Lady of the Myrtles) in Tzevremiana of Kandanos,
Chania, and presentation of the wall paintings* 186

ΕΛΕΝΗ ΜΑΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ & ΚΩΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΠΟΥΡΜΠΑΚΗΣ

*Συντήρηση και αποκατάσταση των ναών Αγίου Νέστορα
και Αγίου Δημητρίου στο Κατοχώρι Κεραμειών
του νομού Χανίων: Προκαταρκτική έκθεση* 187

*Conservation and restoration of the churches of St Nestor
and St Dimitrios in the village of Katochori in the Keramia
region of Chania: A preliminary report* 194

ΝΕΚΤΑΡΙΑ ΧΕΤΖΟΓΙΑΝΝΑΚΗ & ΜΙΧΑΗΛ ΜΑΡΚΟΥΛΑΚΗΣ

- Οι εργασίες αποκατάστασης της βενετικής έπαυλης
και του βενετικού ελαιοτριβείου στο Καρύδι,
δ. δ. Βάμου, ν. Χανίων* 195
*Restoration of the Venetian villa and the Venetian oil press
of Karydi Vamos, Chania* 200

ΓΙΑΝΝΗΣ ΦΑΝΤΑΚΗΣ

- Ο επιπρομαχώνας της Αγίας Αικατερίνης
των βενετικών οχυρώσεων Χανίων και η χρήση του
κατά τη διάρκεια των πολεμικών συγκρούσεων του 17ου αιώνα* 201
*The St Caterina's "cavalier" of the Venetian fortifications
of Chania and its use during the 17th century war conflicts* 211

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΤΖΙΓΚΟΥΝΑΚΗ & ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΦΙΩΤΑΚΗΣ

- Συντήρηση και αποκατάσταση της Ιεράς Μονής
Χρυσοσκαλίτισσας, δ. δ. Βάθης, δήμου Κισάμου Χανίων* 213
*Conservation and restoration of the Chrysoskalitissa
Monastery, Municipality of Kisamos* 220

**Μουσεία & Εκπαιδευτικά Προγράμματα
- Museums & Educational Programs**

ΕΛΕΝΗ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ & ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΤΖΑΝΑΚΑΚΗ

- Μουσειολογική μελέτη - Α' φάση
νέου Αρχαιολογικού Μουσείου Χανίων* 221
*The Museological Essay - A' phase
of the new Archaeological Museum of Chania* 230

Θέματα συντήρησης - Conservation Issues

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗ & ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ ΜΑΝΤΗ

- «Κάν' το όπως ο Βιτρούβιος»: Η χρήση υδρόφοβων επιχρισμάτων
σε κατασκευές διαχείρισης ύδατος. Πρώτα αποτελέσματα
του χημικού προσδιορισμού των επιφανειών κονιάματος
σε δεξαμενές και λουτήρες από την αρχαία Πολυρρήνια
και τη Φαλάσαρνα* 231
*"Do it like Vitruvius": The use of hydrophobic coatings
on mortars in Antiquity. First results
from Polyrrhenia and Falasarna* 237

ΘΕΑΝΩ ΑΝΔΡΟΥΛΑΚΗ

- Συντήρηση ανασκαφικών ευρημάτων κατά την περίοδο 2011-2013
στα εργαστήρια της 28ης Ε.Β.Α. στα Χανιά* 239

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ - CONTENTS

<i>The conservation works of archaeological finds in the 28th Ephorate of Byzantine Antiquities</i>	246
ΙΣΑΒΕΛΛΑ ΒΟΥΡΟΥ	
<i>Τα χειρόγραφα εκκλησιαστικά βιβλία της μονής Αγίας Τριάδος Τζαγκαρόλων και η προληπτική συντήρησή τους</i>	247
<i>The religious book manuscripts of the monastery of Agia Triada Tzagarolon and their preventive conservation</i>	251
ΠΙΠΙΝΑ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΥ & ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΚΑΡΑΠΑΤΑΚΗ	
<i>Διαπιστώσεις σχετικά με τη Φωσφίνη κατά την απεντόμωση του τέμπλου του ναού Αγίου Γεωργίου Αφράτων Κισάμου</i>	253
<i>Remarks on the use of Phosphine for deworming the iconostasis of the church of St George at Afrata, Kisamos</i>	256
ΠΙΠΙΝΑ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΥ & ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΚΑΡΑΠΑΤΑΚΗ	
<i>Εργασίες συντήρησης στα ξυλόγλυπτα του ναού των Εισοδίων της Θεοτόκου (Τριμάρτυρη - Μητροπολιτικός ναός της πόλης των Χανίων)</i>	257
<i>Conservation of the woodwork of the Cathedral of Chania</i>	262
ΧΡΥΣΟΥΛΑ ΣΓΟΥΡΑΚΗ	
<i>Συντήρηση γραπτού τέμπλου 19ου αιώνα από τον ναό του Αγίου Αντωνίου Ροδωπού Κισάμου</i>	263
<i>Restoration of a painted iconostasis of the 19th century</i>	267
2. ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΡΕΘΥΜΝΟΥ – REGIONAL UNIT OF RETHYMNON	
<i>Προϊστορική περίοδος – Prehistoric Era</i>	
THOMAS STRASSER, ELENI PANAGOPOULOU, PANAYIOTIS KARKANAS, †CHAD DIGREGORIO, MIRIAM CLINTON, NICHOLAS THOMPSON, ΕΡΑΜΙΝΟΝΔΑΣ ΚΑΡΡΑΝΟΣ & SARAH MURRAY	
<i>The excavation at Mesolithic Damnoni in the Agios Vassilios Region:</i>	
<i>A new chronological/ cultural period on Crete</i>	271
<i>Η μεσολιθική ανασκαφή στο Δαμνόνι, στην Επαρχία Αγίου Βασιλείου Ρεθύμνου: Μια νέα χρονολογική/ πολιτιστική περίοδος στην Κρήτη</i>	280
ΜΑΡΙΑ ΠΑΤΕΡΑΚΗ	
<i>Μια θέση των ΜΜ χρόνων στο Κρυονέρι Μυλοποτάμου</i>	281
<i>A MM site at Kryoneri of Mylopotamos</i>	288

ΙΡΙΣ ΤΖΑΧΙΑΗ & ΚΩΣΤΑΣ ΓΕΩΡΓΑΚΟΠΟΥΛΟΣ	
<i>Ενεπίγραφες μαρτυρίες από το ιερό κορυφής του Βρύσινα</i>	289
<i>Epigraphical testimonies from Vrysinas peak sanctuary</i>	298
ΜΑΡΙΑ ΚΡΙΑΡΑΚΗ	
<i>Ενδείξεις μελισσοκομίας στο ιερό κορυφής του Βρύσινα</i>	299
<i>Evidence of apiculture on the Vrysinas peak sanctuary</i>	304
ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑΣ ΚΑΙΡΑΝΟΣ	
<i>Ενδείξεις κατοίκησης κατά τη μινωική περίοδο στο Άδελε Ρεθύμνου: Τα νέα ανασκαφικά δεδομένα</i>	305
<i>Indications of habitation in the Minoan period at Adele, Rethymnon: The new archaeological data</i>	321
ΝΟΤΑ ΚΑΡΑΜΑΛΙΚΗ	
<i>«Τελετουργικές» αποθέσεις της ΥΜ ΙΙΙΓ περιόδου από την Αγία Ειρήνη Ρεθύμνου</i>	323
<i>“Ritual” LM III C pits from Aghia Eirini, Rethymnon</i>	338
ΧΡΥΣΑΝΘΗ ΚΟΝΤΑΞΗ, ΕΛΕΝΗ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΑΡΑΜΠΕΛΑ & ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΧΑΤΖΗΘΕΟΔΩΡΟΥ	
<i>Αξιοποίηση και ανάδειξη του σπηλαιίου «Ιδαίου Άνδρον» και του περιβάλλοντος αυτό χώρου</i>	339
<i>Promotion and development of the “Idaion Andron” cave and its surroundings</i>	342
<i>Κλασική έως και ρωμαϊκή περίοδος – Classical to Roman Era</i>	
ΝΙΚΗ ΤΣΑΤΣΑΚΗ & ΛΟΥΚΙΑ ΦΛΕΒΑΡΗ	
<i>Σωστική ανασκαφική έρευνα στο Σφακάκι Παγκαλοχωρίου, δήμου Ρεθύμνου</i>	343
<i>Rescue excavation at Sfakaki, Municipality of Rethymnon</i>	352
<i>Βυζαντινή έως και νεότερη περίοδος – Byzantine to Modern Era</i>	
ΜΑΡΙΤΑ ΒΑΣΙΛΑΚΗ & ΝΙΚΟΛΕΤΤΑ ΠΥΡΡΟΥ	
<i>Ανασκαφική έρευνα και εργασίες αποκατάστασης στον ναό του Αγίου Δημητρίου στον Άγιο Δημήτριο Ρεθύμνου</i>	353
<i>Excavation and restoration of the church of Agios Demetrios at Agios Demetrios, Rethymnon</i>	364
ΠΕΤΡΟΥΛΑ ΒΑΡΘΑΛΙΤΟΥ	
<i>Ο τοιχογραφικός διάκοσμος του ναού της Παναγίας Κεράς</i>	

<i>στο Αμάρι Ρεθύμνου. Παρατηρήσεις για τη μνημειακή ζωγραφική στη δυτική Κρήτη στα τέλη του 13ου αιώνα</i>	365
<i>The wall paintings of the church Panagia Kera in Amari, Rethymnon. Remarks on the monumental painting in Western Crete in the late 13th century</i>	377
ΒΑΛΙΑ ΑΓΓΕΛΑΚΗ	
<i>Παρατηρήσεις στην παράσταση της Δευτέρας Παρουσίας στον ναό της Γέννησης της Παναγίας στον Μέρωνα Αμαρίου Ρεθύμνου</i>	379
<i>Observations on the depiction of the Last Judgment in the church of the Nativity of the Virgin in Meronas, Amari</i>	389
Ελεύθερνα	
ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΤΣΙΓΩΝΑΚΗ	
<i>Οι ανασκαφές του Πανεπιστημίου Κρήτης στην Ακρόπολη της Ελεύθερνας (Τομέας II, Κεντρικός)</i>	391
<i>The excavations of the University of Crete on the Acropolis of Eleutherna (Sector II, Central)</i>	406
ΑΜΑΛΙΑ ΑΒΡΑΜΙΔΟΥ	
<i>Μια πρώτη ματιά στην ελληνιστική κεραμική από το Τετράκογχο στην Ακρόπολη της Ελεύθερνας (Πυργί)</i>	407
<i>Preliminary report on the Hellenistic pottery from the Tetraconch on the Acropolis of Eleutherna (Pyrgi)</i>	415
ΠΑΥΛΙΝΑ ΚΑΡΑΝΑΣΤΑΣΗ	
<i>Νέα στοιχεία για τη ρωμαϊκή Ελεύθερνα</i>	417
<i>New evidence about Roman Eleutherna</i>	428
ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΤΣΙΓΩΝΑΚΗ & ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΓΙΑΓΚΑΚΗ	
<i>Οι αρχαιολογικές έρευνες του Τομέα II στις Δεξαμενές της Ελεύθερνας και η μαρτυρία της κεραμικής</i>	429
<i>The archaeological researches of the Sector II in the Cisterns of Eleutherna and the ceramic evidence</i>	448
ΑΜΑΛΙΑ ΤΡΟΥΛΛΙΝΟΥ	
<i>Η συντήρηση των χάλκινων ευρημάτων από την ανασκαφή του Τομέα II στην αρχαία Ελεύθερνα</i>	449
<i>The conservation of copper finds from the excavation of Sector II in ancient Eleutherna</i>	454

**Μουσεία & Εκπαιδευτικά Προγράμματα
- Museums & Educational Programs**

ΕΙΡΗΝΗ ΓΑΒΡΙΛΑΚΗ, ΕΥΑ ΤΕΓΟΥ,

ΠΕΤΡΟΥΛΑ ΒΑΡΘΑΛΙΤΟΥ & ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΦΙΟΛΙΤΑΚΗ

*Η μουσειολογική μελέτη του νέου Αρχαιολογικού Μουσείου Ρεθύμνου
και η μελέτη προσωρινής μεταστέγασης του υφισταμένου
στο καθολικό του Αγίου Φραγκίσκου* 455

*The new exhibition of the Archaeological Museum of Rethymnon
and its temporary relocation to St Francis' church* 465

ΜΑΤΙΝΑ ΑΡΒΑΝΙΤΗ

Εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Τα μνημεία της πόλης μας» 467
Educational program "The monuments of our town" 472

3. ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΛΑΣΙΘΙΟΥ – REGIONAL UNIT OF LASITHI

Προϊστορική περίοδος – Prehistoric Era

ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΔΑΤΟΣ & ΧΡΥΣΑ ΣΟΦΙΑΝΟΥ

*Χωροταξία οικισμών στη μετάβαση
από τη Νεολιθική στην Εποχή του Χαλκού:
Τα αποτελέσματα της επιφανειακής έρευνας στη Σκοπή Σητείας* 475

*Settlement patterns in the Neolithic to Early Bronze Age transition:
Results of the surface survey at Skopi, Siteia* 487

MAUD DEVOLDER

Νέα έρευνα στα Magasins Dessenne των Μαλιών 489

New discoveries at the Magasins Dessenne at Malia 494

ΖΑΜΠΙΝΕ ΜΠΕΚΜΑΝ

*Εξημερώνοντας τα κρητικά όρη στη μέση Εποχή του Χαλκού:
Η μινωική διαμόρφωση του τοπίου
στην περιοχή του Αγίου Νικολάου* 495

*Domesticating mountains in Middle Bronze Age Crete:
Minoan agricultural landscaping in the Agios Nikolaos region* 509

ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΒΟΚΟΤΟΠΟΥΛΟΣ

Χοιρόμανδρες Ζάκρου: ο Βορειοδυτικός Τομέας 511

Choiromandres, Zakros: the Northwest Sector 523

ΕΜΜΑΝΟΥΕΛΑ ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΙ

*Urban household arrangement and the local neighborhood
in LM I Crete* 525

*Η διάταξη των νοικοκυριών στον αστικό ιστό
και η κλίμακα της γειτονιάς στην ΥΜ Ι Κρήτη* 537

ΔΗΜΗΤΡΑ ΚΡΙΓΚΑ

*Μια νέα ματιά στα κεραμικά ευρήματα παλαιάς ανασκαφής
στον λόφο των Γουρνιών. Τα εισηγμένα ΥΜ ΙΑ ρυτά
των Γουρνιών στο Ακρωτήρι Θήρας* 539

*A fresh look at the ceramic finds of an old excavation
on the Gournia hill. The imported LM IA Gournia rhytons
at Akrotiri (Thera)* 548

CARL KNAPPETT, ALEXANDRA LIVARDA & NICOLETTA MOMIGLIANO

*Palaiikastro (Siteia) 2013: Preliminary report
on the first excavation season* 549

*Παλαϊκάστρο (Σητείας) 2013: Προκαταρκτική παρουσίαση
της πρώτης ανασκαφικής περιόδου* 558

DAVID W. RUPP & ΜΕΤΑΧΙΑ ΤΣΙΡΟΠΟΥΛΟΥ

*The hybrid pottery kiln at LM IIIC Halasmenos
(Monastiraki - Ierapetra)* 559

*Ο υβριδικού τύπου ΥΜ ΙΙΙΓ κλίβανος στον Χαλασμένο
Μοναστηρακίου Ιεράπετρας* 570

Appendix by

STEFANIA CHLOUVERAKI

Conservation of the floor of the LM IIIC kiln of Halasmenos 571

ΧΡΥΣΑ ΣΟΦΙΑΝΟΥ & ΝΙΚΟΣ ΘΑΝΟΣ

*Η επιφανειακή έρευνα στο Κάβο Πλάκος,
περιοχή Παλαικάστρου δήμου Σητείας* 577

The surface survey at Kavo Plakos, near Palaiikastro 584

Βυζαντινή έως και νεότερη περίοδος – Byzantine to Modern Era

ΜΑΡΙΑ ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ

*Ένας αμφορέας της όψιμης πρωτοβυζαντινής περιόδου
από την Ίτανο* 585

An amphora type from Early Byzantine Itanos 593

ΜΑΡΙΑΝΝΑ ΚΑΤΗΦΟΡΗ

Ο ναός του Αγίου Ιωάννη Προδρόμου στην Κριτσά Μεραμπέλου 595

<i>Agios Ioannis Prodromos - St John the Baptist church at Kritsa of Merabello</i>	606
ΓΕΩΡΓΙΑ ΜΟΣΧΟΒΗ	
<i>Ο ναός του Αφέντη Χριστού στην Κριτσά. Προκαταρκτικές παρατηρήσεις για την αρχιτεκτονική και τον τοιχογραφικό διάκοσμο</i>	607
<i>The church of the Lord Christ (Afendis Christos) at Kritsa. Preliminary observations on the architecture and frescoes</i>	618
ΔΑΦΝΗ ΧΡΟΝΑΚΗ	
<i>Ο ναός της Παναγίας Κουμπελίνας στο Χουμεριάκω. Εργασίες αποκατάστασης</i>	619
<i>Restoration of Panagia Koubelina church at Choumeriako, Merabello, Lasithi</i>	633
ΜΑΡΙΑ ΜΑΡΗ & ΝΑΤΑΛΙΑ ΜΑΡΝΕΛΛΟΥ	
<i>Αποκατάσταση ιερού ναού Αγίου Μάμαντος στον Σταυρό - Καπίστρι Ιεράπετρας</i>	635
<i>Restoration of the church of St Mamas in Stavros - Kapistri, Ierapetra</i>	648
ΓΕΩΡΓΙΑ ΜΟΣΧΟΒΗ	
<i>Το έργο ανάδειξης, προστασίας και λειτουργίας της νησίδας Σπιναλόγκας, 2011-2013</i>	649
<i>Protection and development of the Spinalonga islet, 2011-2013</i>	660
ΕΥΑΝΘΙΑ ΣΑΛΙΑΚΑ	
<i>Παίζοντας στον χρόνο. Παιχνίδια στρατηγικής και δεξιότητων στη Σπιναλόγκα</i>	661
<i>Games in time. Board games of strategy and skill at Spinalonga</i>	669
ΕΛΕΟΝΩΡΑ ΣΜΕΛΙΔΟΥ, ΕΛΕΝΑ ΚΡΑΝΙΩΤΗ, ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΝΑΘΕΝΑ, CATRIONA PICKARD, KAYLEIGH MACKINNON, LAURA GAMBARO & ΜΑΝΩΛΗΣ ΜΙΧΑΛΟΔΗΜΗΤΡΑΚΗΣ	
<i>Ανακατασκευή διαίτας του πληθυσμού από ένα βενετικό νεκροταφείο στον Άγιο Γεώργιο του Οροπεδίου Λασιθίου</i>	671
<i>Reconstructing the diet of a burial group found in a Venetian cemetery at the Lasithi Plateau</i>	677

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Το Αρχαιολογικό Έργο Κρήτης είναι πλέον θεσμός. Ένας θεσμός, ο οποίος στις σημερινές εξαιρετικά δύσκολες και αντίξοες συνθήκες έχει τη δύναμη να δημιουργεί ελπίδες και προσδοκίες. Η εντυπωσιακή αύξηση του αριθμού των συμμετεχόντων στην τρίτη συνάντηση το 2013 το αποδεικνύει πέρα από κάθε αμφιβολία.

Ο μεγάλος αριθμός των ανακοινώσεων (περισσότερες από 120) προκάλεσε νέες ανάγκες, αλλά και προκλήσεις, κυρίως επειδή η δημοσίευση των δύο πλέον τόμων του *ΑΕΚ 3* έγινε με πολύ λιγότερα οικονομικά μέσα. Οι συγγραφείς έδειξαν συνέπεια και υπομονή, όλοι όσοι συνέβαλαν στην έκδοση αφοσίωση, επιμονή και αυταπάτηση. Τους ευχαριστούμε όλους θερμά.

Για την επιτυχή ολοκλήρωση της έκδοσης καθοριστική υπήρξε η συμβολή της συναδέλφου Νικολέττας Πύρρου, η οποία είχε μεταξύ άλλων επωμισθεί το χρονοβόρο έργο της επικοινωνίας με τους συγγραφείς και τον συντονισμό σε όλα τα στάδια του στησίματος της έντυπης μορφής των πρακτικών. Χωρίς την πολύτιμη εμπειρία της και τον χρόνο που αφιέρωσε τίποτα δεν θα είχε ολοκληρωθεί εγκαίρως. Για όλα αυτά την ευχαριστούμε από καρδιάς. Θερμές ευχαριστίες οφείλουμε και στη συνάδελφο Πετρούλα Βαρθαλίτου για την πάσης φύσεως υποστήριξη και τη βοήθεια που μας παρείχε, καθώς και στον Κωστή Ψυχογιό, υπεύθυνο για τη φιλολογική επιμέλεια και τη σελιδοποίηση, κυρίως για την αντοχή και ευελιξία, αλλά και για τη συνέπεια που επέδειξε στη διαρκή μάχη με τις προθεσμίες.

Κατά την επιμέλεια των πρακτικών καταβλήθηκε προσπάθεια να υπάρξει εκτός των άλλων και σχετική ομοιομορφία στην ορολογία, καθώς και στη χρήση φιλολογικών και ορθογραφικών κανόνων, στόχος ο οποίος δεν επετεύχθη τελείως. Προκειμένου ωστόσο να δημοσιοποιηθούν έγκαιρα τα αποτελέσματα των πρόσφατων αρχαιολογικών ερευνών, αξία στην οποία άλλωστε στηρίζεται ο θεσμός του Αρχαιολογικού Έργου Κρήτης, επιλέξαμε να προχωρήσουμε χωρίς άλλη καθυστέρηση στην εκτύπωση, αποδεχόμενες τις εκφρασμένες διαφοροποιήσεις των συγγραφέων σε ζητήματα επιστημολογικά (λ.χ. ονομασία περιόδων) ή και φιλολογικά.

Τεχνικοί και πρακτικοί λόγοι οδήγησαν στην απόφαση οι ανακοινώσεις να χωριστούν σε δύο τόμους, έναν πρώτο, ο οποίος περιλαμβάνει τις γενικού χαρακτήρα ομιλίες και το έργο που συντελέστηκε στην περιφερειακή ενότητα Ηρακλείου, και έναν δεύτερο, στον οποίο παρουσιάζεται το έργο στις περιφερειακές ενότητες Χανίων, Ρεθύμνου και Λασιθίου.

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Το κόστος για τη φιλολογική επιμέλεια και τον τυπογραφικό σχεδιασμό των δύο τόμων, καθώς και για την εκτύπωση του Α' τόμου, ανέλαβε το Υπουργείο Πολιτισμού, ενώ το κόστος για την εκτύπωση του Β' τόμου η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Κρήτης με χρηματοδότηση από το Κληροδότημα Ιωάννας Σφακιανάκη, χάρη στη θετική εισήγηση της κοσμήτορος, καθηγήτριας Λουκίας Αθανασάκη, και της Επιτροπής Εκδόσεων της Φιλοσοφικής Σχολής. Εκφράζουμε και από αυτή τη θέση τις θερμές ευχαριστίες μας, διότι χωρίς την οικονομική υποστήριξη των δύο φορέων δεν θα είχε σταθεί δυνατή η έκδοση των πρακτικών.

Κλείνουμε με την ευχή η τέταρτη συνάντηση για το Αρχαιολογικό Έργο στην Κρήτη να γίνει κάτω από ευνοϊκότερες συνθήκες, κυρίως για τους νέους αρχαιολόγους, αρχιτέκτονες και συντηρητές, οι οποίοι, συχνά πλέον σε καθεστώς υποαπασχόλησης και ανεργίας, υφίστανται πιο έντονα τις συνέπειες της κρίσης, αλλά και για τους πιο ώριμους, οι οποίοι δεν έχουν απολέσει την όρεξη για έρευνα και δημιουργία και, πάνω απ' όλα, την αγάπη για τις αρχαιότητες.

Οι επιμελήτριες των πρακτικών

Παυλίνα Καραναστάση Αναστασία Τζιγκουνάκη Χριστίνα Τσιγωνάκη

Ρέθυμνο, Νοέμβριος 2015

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ – LIST OF CONTRIBUTORS

Αβραμίδου Αμαλία

Λέκτορας Κλασικής Αρχαιολογίας
Τμήμα Γλώσσας, Φιλολογίας και
Πολιτισμού Παρευξείνιων Χωρών
Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
aavrami@bscc.duth.gr

Αγγελάκη Βάλια

Αρχαιολόγος
(πρ. 28η Ε.Β.Α.)
aggelakivalia@hotmail.com

Ανδρουλάκη Θεανώ

ΤΕ Συντηρήτρια Αρχαιοτήτων
& Έργων Τέχνης
ΕΦ.Α. Χανίων (πρ. 28η Ε.Β.Α.)
theano.and@gmail.com

Αποστολάκη Εμμανουέλα

Δρ. Αρχαιολογίας
Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου
eapostolaki@arch.uoa.gr

Αρβανίτη Ματίνα

Αρχαιολόγος, Γραφείο Προγραμμα-
ματικής Σύμβασης Παλιάς Πόλης
Ρεθύμνου, Δήμος Ρεθύμνης
matinarv@yahoo.gr

Βαρθαλίτου Πετρούλα

Αρχαιολόγος, επί τιμή
(πρ. 28η Ε.Β.Α.)
varthalitou@gmail.com

Βασιλάκη Μαρίτα

Πολιτικός Μηχανικός
ΕΦ.Α. Ρεθύμνου (πρ. 28η Ε.Β.Α.)
efareth@culture.gr

Βασιλακοπούλου Άννα

Αρχαιολόγος
(πρ. ΚΕ' Ε.Π.Κ.Α)
nna.vassilakopoulou1@gmail.com

Βοκοτόπουλος Λεωνίδας

Δρ. Αρχαιολογίας
Ερευνητικό Πρόγραμμα
«Μινωικοί Δρόμοι»
leonvok@gmail.com

Βούρου Ισαβέλλα

ΤΕ Συντηρήτρια Αρχαιοτήτων
& Έργων Τέχνης
ΕΦ.Α. Χανίων (πρ. 28η Ε.Β.Α.)
v.isabelle75@gmail.com

Γαβριλάκη Ειρήνη

Αρχαιολόγος, Προϊσταμένη Τμήματος
ΕΦ.Α. Ρεθύμνου
(πρ. Τμημ. ΚΕ' Ε.Π.Κ.Α)
eigavrilaki@yahoo.gr

Γεωργακόπουλος Κώστας

Δρ. Αρχαιολογίας
Παν/μίου Liverpool
(πρ. ΚΓ' Ε.Π.Κ.Α.)
kgeorgakopoulos@yahoo.com

Γιαγκάκη Αναστασία

Ερευνήτρια Β' βαθμίδας
Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, Τομέας
Βυζαντινών Ερευνών,
Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών
yangaki@eie.gr

Γούλα Δήμητρα

Αρχαιολόγος
(πρ. ΚΕ' Ε.Π.Κ.Α.)
demetera_ton@yahoo.gr

Γραμματικάκη Αλεξία

ΤΕ Συντηρήτρια Αρχαιοτήτων
& Έργων Τέχνης
(πρ. ΚΕ' Ε.Π.Κ.Α.)
gramalexia@yahoo.gr

Δημητριάδου Πιπίνα

ΤΕ Συντηρήτρια Έργων Τέχνης
ΕΦ.Α. Χανίων
(πρ. 28η Ε.Β.Α.)
pipina_dim@hotmail.com

Θάνος Νίκος

Αρχαιολόγος
nikdialinas@hotmail.com

Θέου Ευθύμης

Υποψήφιος Διδάκτωρ
Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας
Πανεπιστημίου Κρήτης
efthimis80@hotmail.com

Κανελλάκης Ανδρέας

Τοπογράφος Μηχανικός
(πρ. ΚΕ' Ε.Π.Κ.Α.)
akanellakis@gmail.com

Καπράνος Επαμεινώνδας

Αρχαιολόγος, ΕΦ.Α. Ρεθύμνου
(πρ. ΚΕ' Ε.Π.Κ.Α.)
ep.kapranos@hotmail.com

Καραδήμος Γιώργος

Αρχαιολόγος
(πρ. ΚΕ' Ε.Π.Κ.Α.)
georgkaradimos@yahoo.gr

Καραμαλίκη Νότα

Αρχαιολόγος, ΕΦ.Α. Ρεθύμνου
(πρ. ΚΕ' Ε.Π.Κ.Α.)
pkaramaliki@culture.gr

Καρανασάση Παυλίνα

Καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας
Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας

Φιλοσοφική Σχολή
Πανεπιστημίου Κρήτης
karanastasi@uoc.gr

Καραπατάκη Αγγελική

ΔΕ Συντηρήτρια Αρχαιοτήτων
& Έργων Τέχνης
ΕΦ.Α. Χανίων (πρ. 28η Ε.Β.Α.)
akarapataki@yahoo.com

Καρκάνας Παναγιώτης

Δρ. Γεωαρχαιολογίας
Malcolm H. Wiener Laboratory for
Archaeological Science, ASCSA
tkarkanass@ascsa.edu

Κατάκη Ευθυμία

Αρχαιολόγος
ΕΦ.Α. Χανίων (πρ. ΚΕ' Ε.Π.Κ.Α.)
ekataki@culture.gr

Κατηφόρη Μαριάννα

Αρχαιολόγος
(πρ. 13η Ε.Β.Α.)
mariannakatifori@yahoo.gr

Κονταξή Χρυσάνθη

Αρχαιολόγος, Μ.Σc.
Εφορεία Παλαιοανθρωπολογίας-
Σπηλαιολογίας (πρ. Ε.Π.Σ.Ν.Ε.)
ckontaksi@culture.gr

Κοντογιάννη Βασιλική

ΠΕ Συντηρήτρια
Υποψήφια δρ.
Πανεπιστημίου του Cardiff
kontogiannivicki@gmail.com

Κόπακα Κατερίνα

Καθηγήτρια
Προϊστορικής Αρχαιολογίας
Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας
Φιλοσοφική Σχολή
Πανεπιστημίου Κρήτης
kopaka@uoc.gr

Κρανιώτη Έλενα

Δρ. Ιατροδικαστικής, Λέκτορας
Ιατροδικαστικής Ανθρωπολογίας
Παν/μίου Εδιμβούργου
elena.kranioti@ed.ac.uk

Κριαράκη Μαρία

Αρχαιολόγος
Πανεπιστήμιο Κρήτης
kriarakimar@yahoo.gr

Κρίγκα Δημήτρα

Δρ. Προϊστορικής Αρχαιολογίας
Διδάσκουσα στο πρόγραμμα
Ακαδημία Πλάτωνος - Η Πολιτεία
και ο Πολίτης (Ε.Κ.Π.Α.)
mimikriga@gmail.com

Λιγγερίδου Χρυσούλα

Τοπογράφος Μηχανικός
ΕΦ.Α. Χανίων (πρ. ΚΕ' Ε.Π.Κ.Α.)
ligeridou@yahoo.gr

Λύτρα Τριανταφυλλιά

Αρχιτέκτων Μηχανικός
(πρ. ΚΕ' Ε.Π.Κ.Α.)
filinali@gmail.com

Μαγγανά Δώρα

Αρχιτέκτων Μηχανικός
(πρ. ΚΕ' Ε.Π.Κ.Α.)
th.manganas@gmail.com

Μαΐλης Θανάσης

Δρ. Βυζαντινής Αρχαιολογίας
ΕΦ.Α. Χανίων (πρ. 28η Ε.Β.Α.)
mailis_th@yahoo.com

Μαντή Παναγιώτα

Lecturer in Heritage Science,
Dept. of Archaeology and
Conservation, Cardiff University
mantip@cardiff.ac.uk

Μαραγκουδάκη Ελένη

Δρ. Αρχαιολογίας
(πρ. 28η Ε.Β.Α.)
emaragoudaki@yahoo.com

Μαρκουλάκης Μιχαήλ

Πολιτικός Μηχανικός
(πρ. 28η Ε.Β.Α.)
mmarkoulakis@culture.gr

Μαρή Μαρία

Αρχαιολόγος
ΕΦ.Α. Ηρακλείου (πρ. 13η Ε.Β.Α.)
mariamari17@yahoo.gr

Μαρκουλάκη Σταυρούλα

Αρχαιολόγος επί τιμή
(πρ. ΚΕ' Ε.Π.Κ.Α.)
smarkoulaki@culture.gr

Μαρνέλλου Ναταλία

Αρχαιολόγος
(πρ. 13η Ε.Β.Α.)

Μικαλοδημητράκης Μανώλης

Καθηγητής Ιατρικής Παν/μίου
Κρήτης, Πρόεδρος Βαλκανικής
Ακαδημίας Ιατροδικαστικών
Επιστημών
michalom2@gmail.com

Μοσχόβη Γεωργία

Αρχαιολόγος
ΕΦ.Α. Λασιθίου (πρ. 13η Ε.Β.Α.)
moschovi@yahoo.gr

Μπέκμαν Ζαμπίνε

Δρ. Αρχαιολογίας
Πανεπιστημίου Κρήτης
sabine7@otenet.gr

Μπινάκη Κωνσταντίνα

Αρχαιολόγος
(πρ. ΚΕ' Ε.Π.Κ.Α.)
binaki_kon@hotmail.com

Μπουντρογιάννη Αμαλία

ΤΕ Συντηρήτρια Αρχαιοτήτων
& Έργων Τέχνης
(πρ. ΚΕ' Ε.Π.Κ.Α.)
chania.amalia@gmail.com

Μπούρμπου Χρυσή

Δρ. Βιοαρχαιολογίας
ΕΦ.Α. Χανίων (πρ. 28η Ε.Β.Α.)
chryssab@gmail.com

Μπουρμπάκης Κωνσταντίνος

Πολιτικός Μηχανικός
(πρ. 28η Ε.Β.Α.)
k.bourmpakis@teemail.gr

Νάθενα Δέσποινα

Ιατροδικαστής Πανεπιστημιακού
Γενικού Νοσοκομείου Ηρακλείου
Υποψήφια δρ. Παν/μίου Κρήτης
dnathena@yahoo.gr

Νινιού-Κινδελή Βάννα

Αρχαιολόγος, επί τιμή
Διευθύντρια Ανασκαφών Απτέρας
(πρ. αν. Διευθ. ΚΕ' Ε.Π.Κ.Α.)
vannaniniou@gmail.com

Ξανθοπούλου Μαρία

Επικουρη Καθηγήτρια
Βυζαντινής Αρχαιολογίας
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και
Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών
xanthorm@uop.gr

Παναγοπούλου-Καράμπελα Ελένη

Δρ. Αρχαιολογίας
Προϊσταμένη Τμήματος της Εφορείας
Παλαιοανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας
(πρ. Διευθ. ΕΦ.Π.Σ.Ν.Ε.)
elenipanaogopoulou@yahoo.com

Παπαδάτος Γιάννης

Επικουρος Καθηγητής
Προϊστορικής Αρχαιολογίας
Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών
Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας
grapadat@arch.uoa.gr

Παπαδοπούλου Ελένη

Δρ. Προϊστορικής Αρχαιολογίας
Διευθύντρια ΕΦ.Α. Χανίων
(πρ. ΚΕ' Ε.Π.Κ.Α.)
epapadopoulou@culture.gr

Πατεράκη Μαρία

Αρχαιολόγος
ΕΦ.Α. Ρεθύμνου (πρ. ΚΕ' Ε.Π.Κ.Α.)
maryp_pat@hotmail.com

Πατεράκης Νεκτάριος

Αρχαιολόγος
ΕΦ.Α. Χανίων (πρ. ΚΕ' Ε.Π.Κ.Α.)
nekpaterakis@yahoo.gr

Πρέβε Σοφία

Αρχαιολόγος
ΕΦ.Α. Χανίων (πρ. ΚΕ' Ε.Π.Κ.Α.)
spreve@culture.gr

Πρωτοπαπαδάκη Ευτυχία

Αρχαιολόγος
ΕΦ.Α. Χανίων (πρ. ΚΕ' Ε.Π.Κ.Α.)
eprotopapadaki@culture.gr

Πύρρου Νικολέττα

Αρχαιολόγος
ΕΦ.Α. Ρεθύμνου (πρ. 28η Ε.Β.Α.)
npirrou@culture.gr

Σάλιακα Ευανθία

Αρχαιολόγος
(πρ. 13η Ε.Β.Α.)
esaliaka@yahoo.gr

Σγουράκη Χρυσούλα

ΤΕ Συντηρήτρια Αρχαιοτήτων
& Έργων Τέχνης
Προϊσταμένη Τμήματος
ΕΦ.Α. Χανίων (πρ.ΚΕ' Ε.Π.Κ.Α)
ch.sgouraki@gmail.com

Σεμελίδου Ελεονώρα

Αρχαιολόγος, Υποψήφια δρ.
Παν/μίου Vrije Άμστερνταμ
(πρ. 13η Ε.Β.Α. - ΚΔ' Ε.Π.Κ.Α.)
eleonoraliverpool@hotmail.com

Σκόρδου Μαρία

Αρχαιολόγος
ΕΦ.Α. Χανίων (πρ. ΚΕ' Ε.Π.Κ.Α.)
maskor1@yahoo.gr

Σοφιανού Χρύσα

Αρχαιολόγος
Προϊσταμένη ΕΦ.Α. Λασιθίου
(πρ. Προϊστ. ΚΔ' Ε.Π.Κ.Α.)
chrsofianou@gmail.com

Τέγου Ευανθία

Αρχαιολόγος, Προϊσταμένη Τμήματος
ΕΦ.Α. Χανίων
(πρ. Τμημ. ΚΕ' Ε.Π.Κ.Α.)
etegou@otenet.gr

Τζανακάκη Κατερίνα

Αρχαιολόγος
ΕΦ.Α. Χανίων (πρ. ΚΕ' Ε.Π.Κ.Α.)
kjanakakis@gmail.com

Τζαχίλη Ίρις

Ομότιμη Καθηγήτρια
Προϊστορικής Αρχαιολογίας
Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας
Φιλοσοφική Σχολή
Πανεπιστημίου Κρήτης
tzachili@uoc.gr

Τζιγκουνάκη Αναστασία

Αρχαιολόγος

Διευθύντρια ΕΦ.Α. Ρεθύμνου
(πρ. Διευθ. ΚΕ' Ε.Π.Κ.Α.
και αν. Διευθ. 28ης Ε.Β.Α.)
atzigounaki@culture.gr

Τρουλλινού Αμαλία

ΤΕ Συντηρήτρια Αρχαιοτήτων
& Έργων Τέχνης
(πρ. 28η Ε.Β.Α.)
amalia.troullinou@yahoo.gr

Τσατσάκη Νίκη

Δρ. Κλασικής Αρχαιολογίας
ΕΦ.Α. Ρεθύμνου (πρ. ΚΕ' Ε.Π.Κ.Α.)
ntsatsaki@yahoo.gr

Τσίγκου Αγγελική

Αρχαιολόγος
ΕΦ.Α. Χανίων (πρ. ΚΕ' Ε.Π.Κ.Α.)
atsigkou@culture.gr

Τσιγωνάκη Χριστίνα

Λέκτορας Βυζαντινής Αρχαιολογίας
Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας
Φιλοσοφική Σχολή
Πανεπιστημίου Κρήτης
tsignonaki@uoc.gr

Τσιποπούλου Μεταξία

Δρ. Προϊστορικής Αρχαιολογίας
Επίτιμη Διευθύντρια ΥΠ.ΠΟ.Α.
mtsiporoulou@yahoo.gr

Φαντάκης Γιάννης

Αρχαιολόγος
Ε.Ε. Ανάδειξης Οχυρωματικών
Έργων Κρήτης
fantakis@students.phl.uoc.gr

Φιολιτάκη Αναστασία

Δρ. Κλασικής Αρχαιολογίας
ΕΦ.Α. Ρεθύμνου (πρ. 28η Ε.Β.Α.)
afiolitaki@culture.gr

Φιωτάκης Χαράλαμπος

Πολιτικός Μηχανικός
(πρ. 28η Ε.Β.Α.)
c.fiotakis@gmail.com

Φλεβάρη Λουκία

Αρχαιολόγος
(πρ. ΚΕ' Ε.Π.Κ.Α.)
loukiaflevari@hotmail.com

Χατζηδάκη Ελένη

Πολιτικός Μηχανικός
(πρ. ΚΕ' Ε.Π.Κ.Α.)
elmavrom@hotmail.gr

Χατζηδάκη Ελπίδα

Δρ. Αρχαιολογίας
πρ. Προϊσταμένη Εφορείας
Εναλίων Αρχαιοτήτων
Διευθύντρια ανασκαφής Φαλάσαρνας
hadjidaki@gmail.com

Χατζηδάκης Νικόλαος

Αρχιτέκτων Μηχανικός
(πρ. ΚΕ' Ε.Π.Κ.Α.)
nxatzi@yahoo.com

Χατζηθεοδώρου Θεόδωρος

Αγρ. Τοπογράφος
Εφορεία Παλαιοανθρωπολογίας-
Σπηλαιολογίας (πρ. ΕΦ.Π.Σ.Ν.Ε.)
tchatzitheodorou@culture.gr

Χετζογιαννάκη Νεκταρία

Αρχαιολόγος
(πρ. 28η Ε.Β.Α.)
nchetzogiannaki@culture.gr

Χλουβεράκη Στεφάνια

Δρ. Συντήρησης Αρχαιοτήτων
& Έργων Τέχνης
Επικεφαλής Εργαστηρίου Συντήρησης
W.D.E. Coulson
INSTAP Κέντρο Μελέτης
Ανατολικής Κρήτης
schlouveraki@gmail.com

Χριστοδουλάκος Γιάννης

Αρχιτέκτων Μηχανικός
Προϊστάμενος Τμήματος
ΕΦ.Α. Χανίων (πρ. ΚΕ' Ε.Π.Κ.Α.)
ichristodoulakos@culture.gr

Χρονάκη Δάφνη

Αρχιτέκτων Μηχανικός
ΕΦ.Α. Λασιθίου (πρ. 13η Ε.Β.Α.)
daphnechronaki@gmail.com

Χρυσανθακοπούλου Ειρήνη

Αρχαιολόγος
(πρ. ΚΕ' Ε.Π.Κ.Α.)
rena_chrisan@yahoo.com

Ψαράκης Κωνσταντίνος

Αρχαιολόγος
Δήμος Χανίων
Γραφείο Προγραμματικής Σύμβασης
Παλιάς Πόλης Χανίων
(πρ. αποσπ. 28η Ε.Β.Α.)
psarakis.konstantinos@gmail.com

Clinton Miriam

Assistant Professor
Department of Art & Art History
Rhodes College

Devolder Maud

Archaeologist, Dr.
Humboldt Research Fellow
(Topoi-FU Berlin)
Chercheuse associée AEGIS-
UCLouvain
<https://topoi.academia.edu/MaudDevolder>

†DiGregorio Chad

Department of Archaeology
Boston University

Gambaro Laura

Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια
Ιατροδικαστικής Ανθρωπολογίας

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ - LIST OF CONTRIBUTORS

του Παν/μίου Bournemouth
Εργαστήριο Ιατροδικαστικών
Επιστημών Πανεπιστημίου Κρήτης
laura.gambaro@gmx.ch

Knappett Carl

Professor
Art Department
University of Toronto
carl.knappett@utoronto.ca

Livarda Alexandra

Assistant Professor
Faculty of Arts
University of Nottingham
alexandra.livarda@nottingham.ac.uk

Mackinnon Kayleigh

Archaeologist
Edinburgh Unit for
Forensic Anthropology
School of History Classics
and Archaeology
University of Edinburgh

Momigliano Nicoletta

Reader in Aegean Prehistory
Director, Institute of Greece, Rome,
and the Classical Tradition
University of Bristol
n.momigliano@bristol.ac.uk

Murray Sarah

Assistant Professor of Classics
and Religious Studies
University of Nebraska-Lincoln
smurray9@unl.edu

Pickard Catriona

Lecturer, Archaeological Science
Edinburgh Unit for Forensic
Anthropology, School of History,
Classics and Archaeology
University of Edinburgh
Catriona.Pickard@ed.ac.uk

Rupp David W.

Director of the
Canadian Institute in Greece
drupp@cig-icg.gr

Strasser Thomas

Professor
Department of Art and Art History
Providence College
tstrasse@providence.edu

Thompson Nicholas

Department of Prehistory and
Early History, Friedrich-Alexander
University of Erlangen-Nürnberg
nikothomps@yahoo.com

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ – ABBREVIATIONS

1. ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΣΕΙΡΕΣ - ΛΕΞΙΚΑ JOURNALS - SERIES - DICTIONARIES

<i>AAA</i>	Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ Αθηνών
<i>ABME</i>	Αρχεῖον Βυζαντινῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος
<i>AD (AD)</i>	Αρχαιολογικόν Δελτίον
<i>AE</i>	Αρχαιολογική Εφημερίς
<i>AEMΘ</i>	Αρχαιολογικό Ἔργο στὴ Μακεδονία καὶ Θράκη
<i>ΔΧΑΕ</i>	Δελτίον τῆς Χριστιανικῆς Αρχαιολογικῆς Ἐταιρείας
<i>ΕΕΒΣ</i>	Επετηρίς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν
<i>ΕΕΚΣ</i>	Επετηρίς Ἐταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν
<i>ΕΕΦΣΠΑ</i>	Επιστημονικὴ Επετηρίδα Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν
<i>ΕΕΦΣΠΘ</i>	Επιστημονικὴ Επετηρίδα Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
<i>Ἔργον</i>	Ἔργον τῆς ἐν Ἀθήναις Αρχαιολογικῆς Ἐταιρείας
<i>ΚρητΧρον</i>	Κρητικά Χρονικά
<i>NXK</i>	Νέα Χριστιανικὴ Κρήτη
<i>ΠΑΕ</i>	Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις Αρχαιολογικῆς Ἐταιρείας
<i>AEA</i>	Aegean Archaeology
<i>AJA</i>	American Journal of Archaeology
<i>AJS</i>	American Journal of Science
<i>AM</i>	Athenische Mitteilungen
<i>AntTard</i>	Antiquité Tardive
<i>AR</i>	Archaeological Reports
<i>ASAtene</i>	Annuario della Scuola Archeologica di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente
<i>BAR-IS</i>	British Archaeological Reports - International Series
<i>BCH</i>	Bulletin de Correspondence Hellénique
<i>BdA</i>	Bollettino d'Arte
<i>BICS</i>	Bulletin of the Institute of Classical Studies of the University of London
<i>BSA</i>	Annual of the British School at Athens
<i>BZ</i>	Byzantinische Zeitschrift
<i>CA</i>	Cahiers Archéologiques
<i>CahBalk</i>	Cahiers Balkaniques
<i>CAJ</i>	Cambridge Archaeological Journal
<i>DOP</i>	Dumbarton Oaks Papers
<i>GJI</i>	Geophysical Journal International

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ – ABBREVIATIONS

<i>JAS</i>	Journal of Archaeological Science
<i>JdI</i>	Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts
<i>JEA</i>	Journal of Egyptian Archaeology
<i>JFA</i>	Journal of Field Archaeology
<i>JHS</i>	Journal of Hellenic Studies
<i>JMA</i>	Journal of Mediterranean Archaeology
<i>JÖB</i>	Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik
<i>JSAH</i>	Journal of the Society of Architectural Historians
<i>LANX</i>	Rivista della Scuola di Specializzazione in Archeologia – Università degli Studi di Milano
<i>MAA</i>	Mediterranean Archaeology & Archaeometry
<i>Minos</i>	Minos, Revista de filologia egea
<i>MonAnt</i>	Monumenti Antichi
<i>ODB</i>	The Oxford Dictionary of Byzantium
<i>OpAth</i>	Opuscula Atheniensa
<i>RA</i>	Revue Archéologique
<i>RAC</i>	Reallexikon für Antike und Christentum
<i>RbK</i>	Reallexikon zur byzantinischen Kunst
<i>RendLinc</i>	Atti dell'Accademia Nazionale dei Lincei. Rendiconti
<i>SkrAth</i>	Skrifter utgivna av Svenska Institutet i Athen (Acta Instituti Atheniensis Regni Sueciae)
<i>SEG</i>	Supplementum Epigraphicum Graecum
<i>SIMA</i>	Studies in Mediterranean Archaeology
<i>SMEA</i>	Studi Micenei ed Egeo-Anatolici
<i>ZPE</i>	Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik

2. ΣΥΝΕΔΡΙΑ – CONFERENCES

AEK, 1 :

Μ. Ανδριανάκης & Ι. Τζαχίλη (επιμ.), 2010. *Αρχαιολογικό Έργο Κρήτης 1. Πρακτικά της 1ης Συνάντησης. Ρέθυμνο, 28-30 Νοεμβρίου 2008*. Πανεπιστήμιο Κρήτης - Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας & ΥΠ.ΠΟ.Τ. - 28η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων. Ρέθυμνο: Εκδόσεις Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Κρήτης.

AEK, 2 :

Μ. Ανδριανάκης, Π. Βαρθαλίτου & Ι. Τζαχίλη (επιμ.), 2012. *Αρχαιολογικό Έργο Κρήτης 2. Πρακτικά της 2ης Συνάντησης. Ρέθυμνο, 26-28 Νοεμβρίου 2010*. Πανεπιστήμιο Κρήτης - Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, ΥΠ.ΠΟ.Τ. - 28η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων & Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Κρητολογικών Σπουδών. Ρέθυμνο: Εκδόσεις Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Κρήτης.

Γ' Κρητολογικό :

Πεπραγμένα του Γ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου, Ρέθυμνο 1971. Αθήνα: Υπουργείον Πολιτισμού και Επιστημών, 1973-1975.

Δ' Κρητολογικό :

Πεπραγμένα του Δ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου, Ηράκλειο, 29 Αυγούστου - 3 Σεπτεμβρίου 1976. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Κρήτης, 1980-1981.

Ε' Κρητολογικό :

Πεπραγμένα του Ε' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου, Άγιος Νικόλαος, 25 Σεπτεμβρίου - 1 Οκτωβρίου 1981. Ηράκλειο: Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών, 1985.

ΣΤ' Κρητολογικό :

Πεπραγμένα του ΣΤ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου, Χανιά, 1986. Χανιά: Φιλολογικός Σύλλογος «Ο Χρυσόστομος», 1990-1991.

Z' Κρητολογικό = 7th Cretological Congress :

Πεπραγμένα του Ζ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου, Ρέθυμνο 1991. Ρέθυμνο: Δήμος Ρεθύμνης, Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Ρεθύμνης, Ιερά Μητρόπολις Ρεθύμνης και Αυλοποτάμου, 1995 [= ΝΧΚ, τχ. 11-14] = *Proceedings of the 7th International Cretological Congress, Rethymnon 1991.* Rethymnon: Municipality of Rethymnon, Association on Historical and Folklore Studies in Rethymnon, Holy Metropolis of Rethymnon and Avlopotamos, 1995.

Η' Κρητολογικό :

Πεπραγμένα του Η' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου, Ηράκλειο, 9-14 Σεπτεμβρίου 1996. Ηράκλειο: Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών, 2000.

Θ' Κρητολογικό = 9th Cretological Congress :

Πεπραγμένα του Θ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου, Ελούντα, 1-6 Οκτωβρίου 2001. Ηράκλειο: Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών, 2004-2006 = *Proceedings of the 9th International Cretological Congress, Elounda, 1-6 October 2001.* Heraklion: Society of Cretan Historical Studies, 2004-2006.

Ι' Κρητολογικό = 10th Cretological Congress :

Πεπραγμένα του Ι' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου, Χανιά, 1-8 Οκτωβρίου 2006. Χανιά: Φιλολογικός Σύλλογος «Ο Χρυσόστομος», 2010-2011 = *Proceedings of the 10th International Cretological Congress, Chania, 1-8 October 2006.* Chania: "Chrysostomos" Literary Society, 2010-2011.

ΙΑ' Κρητολογικό = 11th Cretological Congress :

Πεπραγμένα του ΙΑ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου, Ρέθυμνο, 21-27 Οκτωβρίου 2011. Ρέθυμνο: Ιστορική Λαογραφική Εταιρεία Ρεθύμνης, υπό έκδοση

= *Proceedings of the 11th International Cretological Congress, Rethymnon, 21-27 October 2011*. Rethymnon: Association on Historical & Folklore Studies in Rethymnon, forthcoming.

Ο Μυλοπόταμος από την Αρχαιότητα ως Σήμερα :

E. Γαβριλάκη & Γ. Ζ. Τζιφόπουλος (επιμ.), *Ο Μυλοπόταμος από την Αρχαιότητα ως Σήμερα. Περιβάλλον, Αρχαιολογία, Ιστορία, Λαογραφία, Κοινωνιολογία, Πάνορμο, 24-30 Οκτωβρίου 2003. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου*. Τόμ. I: *Εγκύκλιοι, συμμετέχοντες, περιλήψεις, βιβλιογραφία*. Τόμ. II: *Αρχαίοι Χρόνοι*. Τόμ. III: *Αρχαίοι Χρόνοι, Ιδίο Αντρο*. Τόμ. IV: *Ελεύθερα, Αξός*. Τόμ. V: *Βυζαντινοί Χρόνοι*. Τόμ. VI: *Βενετοκρατία, Τουρκοκρατία*. Τόμ. VII: *Νεότεροι Χρόνοι: Περιβάλλον, Ιστορία, Κοινωνιολογία*. Τόμ. VIII: *Νεότεροι Χρόνοι: Λαϊκός Πολιτισμός*. [Τόμ. IX:] *Αρχαίοι και Βυζαντινοί χρόνοι*. Ρέθυμνο: Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Ρεθύμνης, 2006.

Ariadne's Threads :

A. L. D'Agata, J. Moody & E. Williams (eds), 2005. *Ariadne's Threads: Connections between Crete and the Greek Mainland in Late Minoan III (LM IIIA2 to LM III C)*. *Proceedings of the International Workshop held at Athens (Scuola Archeologica Italiana, 5-6 April 2003)*. Tripodes 3. Atene: Scuola Archeologica Italiana di Atene.

Creta romana e protobizantina :

M. Livadioti & I. Simiakaki (a cura di), 2004. *Creta romana e protobizantina: atti del congresso internazionale. Iraklion, 23-30 settembre 2000*. Padova: Bottega d'Erasmus.

Identità, etnicità :

G. G. Rizza (ed.), 2011. *Identità culturale, etnicità, processi di trasformazione a Creta fra Dark Age e Arcaismo, Atti del Convegno di Studi "Per i cento anni dello scavo di Priniàs 1906-2006", Atene, 9-12 novembre 2006*. Catania: Consiglio Nazionale delle Ricerche e Università di Catania.

The Function of the "Minoan villa" :

R. Hägg (ed.), 1997. *The function of the "Minoan villa": proceedings of the eighth international symposium at the Swedish Institute at Athens, 6-8 June 1992*. SkrAth Series in 4°, 46. Stockholm: Svenska Institutet i Athen; Jönsered. Sweden: Distributor, Paul Åströms förlag.

Kreta in der geometrischen und archaischen Zeit :

W. D. Niemeier, O. Pilz & I. Kaiser (eds), *Kreta in der geometrischen und archaischen Zeit: Akten des Internationalen Kolloquiums am Deutschen Archäologischen Institut, Abteilung Athen, 27.-29. Januar 2006*. Athenaia 2. München: Hirmer.

Late Minoan III Pottery: Chronology and Terminology :

E. Hallager & B. P. Hallager (eds), 1997. *Late Minoan III Pottery: Chronology and Terminology. Acts of a Meeting held at the Danish Institute at Athens, August 12-14, 1994.* Monographs of the Danish Institute at Athens, 1. Athens: Danish Institute at Athens.

LM IB Pottery, Relative Chronology and Regional Differences :

T. M. Brogan & E. Hallager (eds), 2011. *LM IB pottery, relative chronology and regional differences: Acts of a workshop held at the Danish Institute at Athens in collaboration with the INSTAP Study Center for East Crete, 27-29 June 2007.* Monographs of the Danish Institute at Athens 11, 1-2. Athens: Danish Institute at Athens.

LRCW 2 :

M. Bonifay & J.-C. Trégliat (eds), 2007. *Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry, I-II.* BAR-IS 1662. Oxford: Archaeopress.

LRCW 3 :

S. Menchelli, S. Santoro, M. Pasquinucci & G. Guiducci (eds), 2010. *Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry. Comparison between Western and Eastern Mediterranean, I-II.* BAR-IS 2185. Oxford: Archaeopress.

LRCW 4 :

N. Poulou-Papadimitriou, E. Nodarou & V. Kilikoglou (eds), 2014. *Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean. Archaeology and Archaeometry. The Mediterranean: a market without frontiers, I-II.* BAR-IS 2616. Oxford: Archaeopress.

3. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΚΘΕΣΗΣ – EXHIBITION CATALOGUE

Ελεύθερα. Πόλη - Ακρόπολη - Νεκρόπολη :

N. Χρ. Σταμπολίδης (επιμ.), 2004. *Ελεύθερα. Πόλη - Ακρόπολη - Νεκρόπολη. Κατάλογος Έκθεσης στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης του Ιδρύματος Ν. Π. Γουλανδρή, Μέγαρο Σταθάτου.* Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού, ΚΕ' Ε.Π.Κ.Α. – Πανεπιστήμιο Κρήτης – Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης.

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΧΑΝΙΩΝ

REGIONAL UNIT OF CHANIA

Το αρχαίο λιμάνι (εικ. 1) εντοπίστηκε θαμμένο πίσω από τη βραχώδη ακτή της Φαλάσαρνας τον 19ο αιώνα από τον Άγγλο αντιναύαρχο και γεωλόγο του βασιλικού ναυτικού T.A.B. Spratt. Ο επιφανής περιηγητής πρώτος παρατήρησε τις θαλάσσιες διαβρωτικές βαθμίδες στα βράχια της περιοχής ως ενδείξεις τεκτονικής ανύψωσης του δυτικού άκρου της Κρήτης, την οποία τοποθέτησε στην περίοδο της ύστερης Ρωμαιοκρατίας (Spratt 1865, II, 227-235 και 246).

Οι συστηματικές ανασκαφές που ξεκίνησαν το 1986 τεκμηρίωσαν την ύπαρξη του λιμανιού, αποκαλύπτοντας μεγαλόπρεπα τείχη και πύργους, αναδεικνύοντας την ιστορία της ελληνιστικής πόλης, που κυριάρχησε στο Αιγαίο για τρεις αιώνες ως ισχυρή ναυτική δύναμη (Hadjidaki 1988, 463-479 και 2001, 155-166· Frost & Hadjidaki 1990, 513-528· Frost 1989, 15-17 και 1996, 54-58) (εικ. 2). Η ανάλυση των ιζημάτων της στρωματογραφίας των ανασκαφικών δεδομένων σε συνεργασία με γεωλόγους και γεωφυσικούς κατέληξε στα πρώτα συμπεράσματα σχετικά με το επίπεδο της θάλασσας στην αρχαιότητα, την ακριβή χρονολόγηση των διαβρωτικών βαθμίδων στους βράχους της ακτής και στο εσωτερικό του λιμανιού, καθώς και στην ενεργοποίηση δύο ισχυρών τεκτονικών δονήσεων και επακόλουθων παλιρροϊκών κυμάτων και θαλασσιών αποθέσεων το 66 μ.Χ. και το 365 μ.Χ. (Pirazzoli *et al.* 1992, 371-392· Papamarinopoulos & Stamou 1988, 1079-1083· Dominey-Howes, Dawson & Smith 1998, 343-352· Papadopoulos 2011, 81 και Παπαδόπουλος 2013, 54-56).

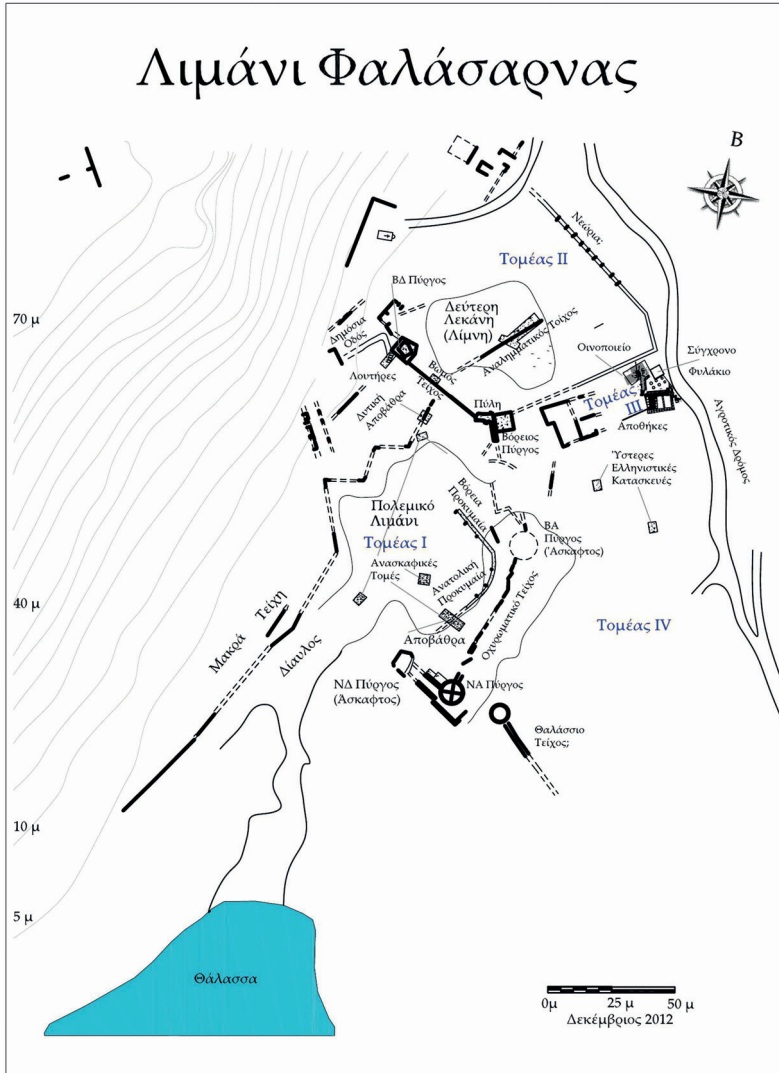
Στην τελευταία πενταετία ανασκάφτηκαν μεγάλα τμήματα των λιμενικών εγκαταστάσεων, που ανήκουν σε μακρές αποβάθρες του 3ου/2ου π.Χ. αι. (σχ. 1). Η βόρεια αποβάθρα, μήκους 17 μ., η οποία είχε ανασκαφτεί σταδιακά την προηγούμενη δεκαετία, κατασκευασμένη με τη γνωστή διάταξη των μπατικών και δρομικών ογκολίθων *φορμηδόν και παρά μήκος*, βρέθηκε να έχει επικωματωθεί εσπευσμένα στο νότιο άκρο της με πρόχειρη λιθορριπή.

Κάπου στα τέλη του 3ου με αρχές του 2ου αι. π.Χ. η στάθμη της θάλασσας ανήλθε μισό μέτρο μέσα στο λιμάνι, πιθανά ύστερα από δυνατή τεκτονική δόνηση και ακόλουθη καταβύθιση της περιοχής. Η βόρεια αποβάθρα πλημμύρισε και αχρηστεύθηκε, ενώ η μία άκρη της μπαζώθηκε πρόχειρα προκειμένου να χτιστεί στο θεμέλιό της νέα κατασκευή.

Η νέα αποβάθρα, η ανατολική, κατασκευάστηκε αμφιθεατρικά και επεκτάθηκε προς τα δυτικά, δηλαδή προς την πλευρά της θάλασσας. Είναι πιθανό να ενώνεται με τον κεντρικό κυκλικό πύργο ή με τον νότιο-δυτικό (εικ. 3, 4).

Η αποβάθρα έχει μήκος 36 μ. και πλάτος 2,2 μ., ενώ αλλάζει η αρχιτεκτονική δομή της.

Οι ψαμμιτικοί ογκόλιθοι είναι μικρότερων διαστάσεων και προέρχονται από προγενέστερες κατασκευές. Οι μονολιθικοί πρόβολοι με τις δέστρες στην ακμή

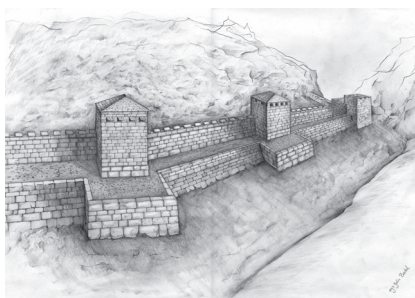

Σχ. 1: Τοπογραφικό αρχαίου λιμανιού.

τους βρίσκονται σε ύψος 50 εκ. ψηλότερα, ενώ η οπή τους αλλάζει σε τετράγωνη. Η απόσταση μεταξύ τους είναι 4-5 μ., σε αντίθεση με τις προγενέστερες, όπου η απόσταση των προβόλων ήταν 6,5 μ. και έφεραν κυκλική οπή. Το στοιχείο αυτό δεικνύει ότι τα πλοία της μέσης ελληνιστικής εποχής που έδεναν στην προκυμαία ήταν σαφώς μικρότερα.

Εικ. 1 : Γενική άποψη του ανυψωμένου λιμανιού της αρχαίας Φαλάσαρνας από ψηλά.

Εικ. 2 : Αναπαράσταση των μακρών τειχών στα βόρεια του λιμανιού (σχέδιο N. Sekunda, J. Bastek).

Εικ. 3 : Η ανατολική αποβάθρα αμφιθεατρικά.

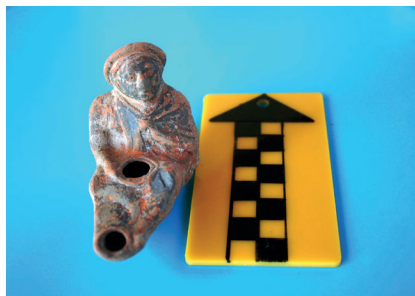

Εικ. 4 : Τμήμα της ανατολικής αποβάθρας (φωτ. N. Marder).

Από την ανασκαφή της ανατολικής αποβάθρας το 2012 ανασύρθηκαν πολλά όστρακα κυρίως αμφορέων, διάφορα καρφιά, λίθινα βόλια από καταπέλτες, λίθινη άγκυρα, θραύσματα ενεπίγραφων επιτύμβιων στηλών, κ.ά.

Ένα σχετικά σπάνιο εύρημα που βρέθηκε στο ρωμαϊκό στρώμα καταστροφής της λιμενολεκάνης είναι το ανθρωπόμορφο λυχνάρι καθημένου αφρικανικού άνδρα (εικ. 5). Φέρει πολεμαϊκή καυσία στο κεφάλι, ενώ δύο διάτρητες οπές χαρακτηρίζουν τα μάτια. Οι ώμοι καλύπτονται με ιμάτιο που συγκρατείται από το αριστερό χέρι μπροστά στον θώρακα. Οι οπές πλήρωσης και καύσης συγκρατούνται αντίστοιχα από το δεξί χέρι και το αριστερό πόδι. Το πλαστικό σώμα αποδίδεται με λεπτομέρεια και είναι οφθαλμοφανής η σημασία που έχει δοθεί στα χρώματα.

Το ιμάτιο φέρει μελανές πτυχές, ενώ ολόκληρο το σώμα είναι ολόβαφο με ερυθρά και μελανή βαφή. Ο πηλός του είναι καθαρός σκούρος ερυθρός - γκριζος 2,5 YR 4/1 (dark reddish-grey).

Εικ. 5 : Ανθρωπόμορφο λυχνάρι.

Το λυχνάρι έχει διαστάσεις 8,5 x 4,4 x 6 εκ. και χρονολογείται κάπου στο α΄ ήμισυ του 1ου αι. π.Χ.¹ Παράλληλο λυχνάρι δεν έχει ακόμα βρεθεί, εντούτοις είναι γνωστό ότι ανάγλυφα ανθρωπόμορφα λυχνάρια κατασκευάζονταν σε μήτρα ήδη από τον 3ο αι. π.Χ. Παρόμοια ειδώλια βρίσκονται στο Μουσείο του Καΐρου, αλλά δεν έχουν ακόμα δημοσιευτεί.

Το 2008-2012 ανασκάφηκε σύμπλεγμα δημοσίων οικοδομημάτων σε απόσταση 50 μ. από τη βόρεια αποβάθρα, που καλύπτουν ένα φάσμα ολόκληρης της ελληνιστικής περιόδου² (εικ. 6, 7).

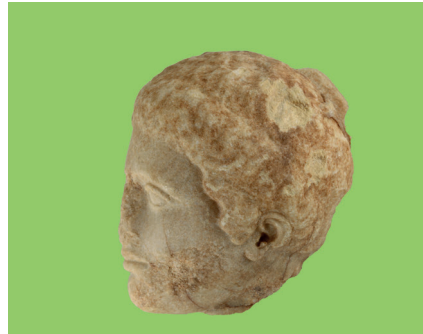
Εικ. 6 : Σύμπλεγμα αποθηκών και οινοποιείο (φωτ. N. Marder).

Εικ. 7 : Οινοποιείο και εφραπτόμενα τοιχία μεταγενέστερων χρόνων (φωτ. N. Marder).

Πρόκειται για τέσσερις αποθηκευτικούς χώρους των πρώιμων και μέσων χρόνων, κανάλι ίσως αποστράγγισης υδάτων, εφραπτόμενο οινοποιείου της μέσης ελληνιστικής περιόδου και σειράς τοιχίων της ύστερης ελληνιστικής περιόδου, των οποίων η λειτουργία δεν έχει ακόμα ερμηνευτεί.

Στο πρώτο στρώμα του συμπλέγματος των διαφόρων τοιχίων, μέσα σε θαλάσσιες επικλώσεις, βρέθηκε το 2008 μαρμάρινη κεφαλή ανθρωπίνου μεγέθους σφηνωμένη σε τοίχιο και στηριζόμενη στις παρειές της από ρίζες σκίνων, που άφησαν το αποτύπωμά τους πάνω στο πρόσωπο της νεάνιδος. Προφανώς, είχε παρασυρθεί από το τσουνάμι του 365 μ.Χ. Το γλυπτό χρονολογείται γύρω στο 350 π.Χ. και αποτελεί πρωτότυπο έργο αθηναίου γλύπτη, ή ντόπιου γλύπτη που είχε μαθητεύσει σε αττικά εργαστήρια (εικ. 8).

Εικ. 8 : Μαρμάρινη κεφαλή που βρέθηκε μέσα σε θαλάσσιες αποθέσεις (φωτ. N. Marder).

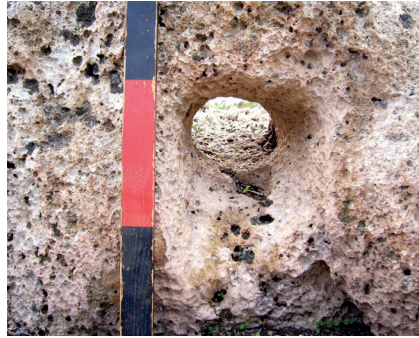
Η δεξαμενή του οινοποιείου έχει διαστάσεις 10 x 5 μ. και πάτωμα με υδροκονίαμα από έγχρωμο βοτσαλάκι σε ερυθρό

1 Ευχαριστώ τους επιμελητές του Βρετανικού Μουσείου δρ. Alexandra Villing και δρ. Ross I. Thomas για την άμεση ενημέρωση και την ανταλλαγή πληροφοριών.
2 Η ανασκαφή δεν έχει ολοκληρωθεί και είναι συνεχιζόμενη, δεδομένου ότι το κτήριο συνεχίζει κάτω από το σύγχρονο κτίσκι του αρχαιοφύλακα.

φόντο. Έξι λίθινοι κίονες σε συστοιχία, με παχύ στρώμα υδροκονιάματος στη βάση τους μέχρι το ύψος των 35-37 εκ., περιβάλλονται από παχείς τοίχους (εικ. 6). Οι λίθοι της τοικοποιίας είναι ορθογώνιοι παραλληλόγραμμοι και ορισμένοι φέρουν εξωτερικά διακόσμηση περιτένειας. Είναι προφανές ότι προέρχονται από προγενέστερα κτήρια. Ο ληνός και το πιεστήριο βρίσκονται σε λίγο ψηλότερο επίπεδο στη δυτική πλευρά και φαίνεται να χρησιμοποιήθηκαν ως δάπεδο μετά την καταστροφή της πόλης της Φαλάσαρνας από τους Ρωμαίους το 69 π.Χ. (εικ. 7).

Πρόκειται για δημόσιο οινοποιείο πιθανώς του 2ου π.Χ. αι., αλλά η λεπτομερής περιγραφή και ερμηνεία του θα δοθούν μετά το πέρας της ανασκαφής.

Τον Αύγουστο του 2013, κατά τη διάρκεια καθαρισμών και αποψίλωσης για την τοποθέτηση της περιφράξης του αρχαιολογικού χώρου, αποκαλύφτηκε μεγάλη διαμπερής οπή λαξευμένη πάνω στο φυσικό βραχώδες πέτρωμα του διαύλου του λιμανιού, που έφερε το αποτύπωμα από όπου διαπερνούσε η αλυσίδα (εικ. 9). Η οπή έχει διάμετρο 14 εκ. και πλάτος ανοίγματος 19 εκ.

Εικ. 9 : Οπή στον βράχο από όπου περνούσε η αλυσίδα (φωτ. N. Marder).

Ο βράχος συνεχίζει κάτω από το χώμα θαμμένος,³ αλλά σε απόσταση μόνο 70 εκ. ξεπροβάλλει μικρότερη προεξοχή του, η οποία φέρει δύο άλλες

οπές: μία στην κορυφή του, διαμέτρου 19 εκ., και μία στο πλάι προς την πλευρά της εισόδου του καναλιού, διαμέτρου 8 εκ.

Στη βάση της προεξοχής του βράχου και γύρω του διακρίνεται το αποτύπωμα της αλυσίδας, η οποία φαίνεται να περιστρεφόταν γύρω από τον μικρότερο βράχο και διαπερνούσε τη δεύτερη οπή, προκειμένου να σφίξει και να υπάρξει ανθεκτική αντίσταση. Στη συνέχεια περιστρεφόταν και έδενε γύρω από παχύ ξύλινο δοκάρι, που είχε τοποθετηθεί στην κορυφή του.

Συμπεραίνεται ότι πρόκειται για κάποιο μηχανισμό που συγκρατούσε αλυσίδα, έτσι ώστε να κλείνει και να ανοίγει γρήγορα ασφαρίζοντας το στόμιο του λιμανιού. Οι αρχαίοι γεωγράφοι αναφέρουν το λιμάνι της Φαλάσαρνας ως *λιμένα κλειστόν*. Ως εκ τούτου, τεκμηριώνεται ίσως για πρώτη φορά ότι η έκφραση *λιμήν κλειστός* προσδιορίζει μία ασφαλή λιμενολεκάνη όπου το στόμιο έκλεινε με αλυσίδα, ενώ ταυτόχρονα προστατευόταν με τις οχυρώσεις της αρχαίας πόλης, εξασφαλίζοντας έτσι ένα μεγάλο μέρος της υπεράσπισής της.

Ωστόσο το λιμάνι και οι οχυρώσεις της Φαλάσαρνας αφενός προξενούν θαυμασμό ως λαμπρά δείγματα στρατιωτικής αρχιτεκτονικής, αφετέρου δημιουργούν εύλογα ερωτηματικά:

3 Η περιοχή του διαύλου ήταν μέχρι πρόσφατα καλυμμένη με σκίνους και χαρουπιές. Η ανάγκη για περιφράξη του χώρου υπήρξε το έναυσμα για περαιτέρω καθαρισμό και ανασκαφή του αρχαίου καναλιού, που σήμερα βρίσκεται στον σύγχρονο αιγιαλό.

- 1) Ποιος ήταν ο λόγος της ξαφνικής περιτείχισης με πύργους και προμαχώνες;
- 2) Από πού προήλθαν οι οικονομικοί πόροι για τη δαπανηρή εφαρμογή της ακτομηχανικής των λιμενικών έργων;

Η μελέτη της ιστοριογραφίας αποκάλυψε γεγονότα που σχετίζονται με τον Μέγα Αλέξανδρο, τη Σπάρτη και την Περσική Αυτοκρατορία.

Το φθινόπωρο του 333 π.Χ. ο Μέγας Αλέξανδρος με τα στρατεύματά του, μεταξύ των οποίων και οι περίφημοι Κρήτες τοξότες, έχοντας νικήσει τον Δαρείο στη μάχη της Ισού, κατευθύνθηκε προς τα παράλια της Φοινίκης με στόχο την κατάληψη των πόλεων φιλικά προσκείμενων προς τους Πέρσες, ώστε να εξασφαλίσει τα νώτα του πριν προχωρήσει στα βόρεια της Ανατολής.

Εκ παραλλήλου, οι συντηρητικοί Σπαρτιάτες αντιδρούσαν πεισματικά στα σχέδια του Αλέξανδρου και, όταν ζήτησε την ηγεμονία των ελληνικών στρατευμάτων κατά της Περσικής Αυτοκρατορίας, του απήντησαν ότι δεν ήταν παράδοσή τους να ακολουθούν άλλους, αλλά να ηγούνται οι ίδιοι άλλων (Αρριανός, *Ανάβασις*, I).

Η επιτήδεια στρατηγική τους ήταν να συμπράξουν με το πανίσχυρο περσικό ναυτικό μεταφέροντας τις εκδροματικές στη θάλασσα, ώστε να επανακτήσουν τον έλεγχο του Αιγαίου και ταυτόχρονα να απειλήσουν στρατιωτικά τη Μακεδονία, αναγκάζοντας τον Αλέξανδρο να επανέλθει γρήγορα. Οι πέρσες ναύαρχοι εφοδίασαν άμεσα τον βασιλιά των Σπαρτιωτών Άγη Γ' με 30 αργυρά τάλαντα και 10 γρήγορες τριήρεις, ταχύτητας πιθανώς 6-8 κόμβων. Ο σπαρτιατικός στόλος που ανέμενε στη ναυτική βάση του Ταίναρου, έπλευσε στην Κρήτη με τα περσικά χρήματα και με τη βοήθεια των ελλήνων μισθοφόρων της Ισού την ανακατέλαβε προς όφελος της Σπάρτης και της Περσίας (Αρριανός, *Ανάβασις* II. 13. 4, Διόδωρος 17.48.2, Κούρτιος 4.1.40).

Η εξιστόρηση των παραπάνω ιστορικών γεγονότων συνάδει με την ξαφνική οχύρωση της Φαλάσαρνας και τη μετατροπή του λιμανιού της σε ναυτικό προπύργιο για τη δημιουργία κέντρου πολεμικών επιχειρήσεων.

Η παραπάνω ερμηνεία υιοθετήθηκε πρώτα από τον άγγλο ιστορικό και καθηγητή Nick Sekunda, συνεργάτη της ανασκαφής στη Φαλάσαρνα, βασιζοντας τη θεωρία του σε μία παλαιά επιγραφή, που βρέθηκε στην αρχαία πόλη της Αιγιλίας των Αντικυθήρων το 1888. Η επιγραφή είναι αφιερωμένη στον Αιγίλιο Απόλλωνα και αναγράφει: *Ἀριστομένης Ἀριστομήδους Θεοπάϊδος ἐκ Φεργρών...* και χρονολογείται στο 2ο ήμισυ του 4ου αι. π.Χ. (Τσαραβόπουλος 2004-2009· Sekunda 2004-2009· Hadjidaki 2013).

Ο Αριστομήδης ήταν στρατηγός περσικής μεραρχίας στη μάχη της Ισού, ενώ ο Αριστομένης, πιθανότατα γιος του, ήταν ναύαρχος στο περσικό ναυτικό. Φαίνεται ότι κάπου το 333 π.Χ., αμέσως μετά την ήττα στην Ισού, κατέπλευσε στην Κρήτη και τα Αντικύθηρα, ίσως ως ναύαρχος των δέκα περσικών τριήρων, τελώντας αφιέρωση στο ιερό του Αιγιλίου Απόλλωνα κοντά στο λιμάνι, προφανώς συμβάλλοντας στις αρχικές διαδικασίες της οχύρωσης των δύο πόλεων. Η Αιγιλία βρισκόταν στην κυριαρχία της Φαλάσαρνας.

Το 2012 σε ανασκαφή της περιοχής του λιμανιού της Φαλάσαρνας βρέθηκε θραύσμα ενεπίγραφης στήλης του 4ου αι. π.Χ. με τη χάραξη [...πανα-] [Λακε-

δαμ-], γεγονός που ταυτίζεται με την παρουσία Σπαρτιατών στη Φαλάσαρνα την ίδια εποχή.⁴

Η ταύτιση των επιγραφών του 4ου αι. π.Χ. επιβεβαιώνει ένα γεγονός και μόνο: την παρουσία του περσικού και σπαρτιατικού στόλου στην περιοχή με έλληνες μισθοφόρους.

Ίσως η μελλοντική ανασκαφή του ναού της Δίκτυνας στην ακρόπολη της Φαλάσαρνας αποκαλύψει ευρήματα, που θα τεκμηριώσουν περαιτέρω τη θεωρία, καθώς και τις σχέσεις μεταξύ της Φαλάσαρνας, της Σπάρτης και της Περσικής Αυτοκρατορίας το 331 π.Χ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Παπαδόπουλος, Γ., 2013. *Το Σεισμολόγιο Κρήτης του Παύλου Βλαστού*. Αθήνα: Οσελότος.
- Τσαραβόπουλος, Α., 2004-2009. Η επιγραφή IG V 1, 948 και οι ενεπίγραφες μολυβδίδες του Κάστρου των Αντικυθήρων. *HOROS*, 17-21, σ. 327-348
- Dominey-Howes, D. T. M., Dawson, A. G. & Smith, D. E., 1998. Late Holocene coastal tectonics at Phalasarna, western Crete: A sedimentary study. Στο: I. A. Stewart & C. Vita-Finzi (επιμ.), *Coastal Tectonics*. Geological Society of London, Special Publication 146. London: Geological Society, σ. 343-352.
- Hadjidaki, E., 1988. Preliminary Report of Excavations at the Harbor of Phalasarna in West Crete. *AJA*, 92, σ. 463-479.
- Hadjidaki, E., 2001. The Roman destruction of Phalasarna. Στο: N. J. Higham (επιμ.), *Archaeology of the Roman Empire. A tribute to the life and works of Professor Barri Jones*. BAR-IS 940. Oxford: Archaeopress, σ. 155-166.
- Hadjidaki, E., 2013. The battle against Alexander from Crete during the c. 4th BC. Στο: Μ. Τρίτος, Μ. Παπανικολάου & Σ. Παυλίδης (επιμ.), *Ο Αλέξανδρος, το Ελληνικό Κοσμοσύστημα και η Σύγχρονη Παγκόσμια Κοινωνία, Πρακτικά Συνεδρίου*, τόμ. Α' & Β'. Σειρά: Η Ελληνική Σκέψη. Θεσσαλονίκη: Ακαδημία Θεσμών και Επιστημών, τόμ. Α', σ. 102-112 (διαθέσιμο και στο: <http://www.academy.edu.gr/files/prakt_alexandros/01_07_pr_al.pdf>).
- Frost, F., 1989. The last days of Phalasarna. *Ancient World*, 3.1, σ. 15-18.
- Frost, F., 1996. Akakallis, a Divinity of Western Crete. *Ancient World*, 27, σ. 54-58.
- Frost, F. & Hadjidaki, E., 1990. Excavations of the Harbor at Phalasarna in Crete: II Report. *Hesperia*, 59, σ. 513-528.
- Papadopoulos, G., 2011. *A Seismic History of Crete: Earthquakes and Tsunamis, 2000 BC – 2011 AD*. Athens: Ocelotos.
- Papamarinopoulos, S. P. & Stamou, T., 1988. Geophysical studies on the West Crete and the detection of a harbour inland at Falasarna. Στο: G. C. Koukis & P. G. Marinos (επιμ.), *The Engineering Geology of Ancient Works, Monuments and Historical Sites - Preservation and Protection. Proceedings of an International Sym-*

4 Η επιγραφή μελετάται και θα δημοσιευτεί από τον επιγραφολόγο κ. Χ. Κριτζά.

- posium organized by the Greek National Group of IAEG (International Association of Engineering Geology), Athens, Sept. 1988. Rotterdam: Balkema, σ. 1079-1083.*
- Pirazzoli, P., Ausseil-Badie, J., Giresse, P., Hadjidaki, E., & Arnold, M., 1992. Historical environmental changes at Phalasarna harbor, west Crete. *Geoarchaeology*, 7, σ. 371-392.
- Sekunda, N., 2004-2009. The Date and Circumstances of the Construction of the Fortifications at Phalasarna. *HOROS*, 17-21, σ. 595-600.
- Spratt, T. A. B., 1865. *Travels and Researches in Crete*, τόμ. II. London, σ. 227-246.

RECENT FINDS FROM THE HARBOR OF ANCIENT PHALASARNA

ELPIDA HADJIDAKI

The harbor of the ancient port city of Phalasarna was identified in the 19th century by the English traveler T. A. B. Spratt, but research excavations only began in 1986. By combining information from excavation with analysis of ancient marine organisms, it has been possible to determine the history of sea level rises that ultimately in 365 AD left the harbor 200 m from the sea on dry land. In the last five years, a large portion of the quay surrounding the harbor has been uncovered. It is built of sandstone blocks, of total length over 50 m, with mooring stones every 4-6 m. The Eastern portion of the quay was built 50 cm higher than the Northern part, probably following an earthquake in the 3rd or 2nd century BC that caused a sea level rise. From 2008 to 2012 a series of public buildings dating to the Hellenistic period was excavated north of the harbor. They consist of warehouses, and other facilities most likely connected to the production of wine, including wine presses. In 2013, a massive worked stone was located adjacent to the harbor entrance. The holes carved in it were part of a mechanism allowing a chain to be lowered and raised to open and close the harbor. Finally, in the last five years a plausible explanation has emerged to explain how this town at the Western end of Crete was suddenly able in the 4th century BC to erect elaborate fortifications. They were erected with funds provided by Persian and Spartan allies trying to cut off the supply routes of Alexander the Great.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΟ ΚΡΗΤΗΣ 3

ΤΟΜΟΣ Β': ΧΑΝΙΑ – ΠΕΘΥΜΝΟ – ΛΑΣΙΘΙ

ISBN (VOL) : 978-618-82325-1-8
ISBN (SET) : 978-618-82325-0-1

ΠΕΘΥΜΝΟ
2015